YANGI O‘ZBEKISTONDA MA’NAVIY-MAFKURAVIY XAVFSIZLIKNI TA’MINLASHNING SIYOSIY-HUQUQIY MEXANIZMLARI

Salaeva Laylo Shavkatovna
O‘zbekiston davlat sport akademiyasi huzuridagi Jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Yangi O‘zbekiston Yangi O‘zbekistonda ma’naviy-mafkuraviy xavfsizlikni ta’minlashning siyosiy-huquqiy mexanizmlari haqidagi fikrlar tahlil qilingan. Shuningdek maqolada, bugungi kunda dunyo miqyosida g‘oyaviy qapama-qapshiliklap keskin va mupakkab tus olgan bir sharoitda har bir suveren davlat ma’naviy-mafkuraviy xavfsizlikni ta’minlashi dolzarb vazifa sifatida e’tbor qaratilishi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, ma’naviyat, mafkuraviy immunitet, axborot xavfsizligi, milliy g‘oya, ma’naviy tarbiya, ta’lim.

Globallashuv sharoitida axborot oqimlarining tezligi va ta’sir doirasi ortib borayotgan bir davrda, har bir suveren davlat o‘z g‘oyaviy hududini, ijtimoiy ongi va milliy qadriyatlarini himoya qilish uchun huquqiy asoslangan, siyosiy jihatdan aniq belgilangan va institutsional tuzilmalarga tayangan strategiyalarni ishlab chiqishga majbur bo‘lmoqda. Ayniqsa, ma’naviy-mafkuraviy xavfsizlikni ta’minlash borasida bu siyosiy-huquqiy mexanizmlar davlat barqarorligi, fuqarolik jamiyati ishonchliligi va ijtimoiy uyg‘unlikni mustahkamlashda asosiy vositaga aylanmoqda.

Ma’naviy-mafkuraviy xavfsizlikning siyosiy-huquqiy mexanizmlari bu avvalo, milliy qonunchilik, davlat siyosati va normativ-huquqiy hujjatlar orqali axborot makonida va ijtimoiy ongda bo‘ladigan g‘oyaviy tahdidlarga qarshi huquqiy asosda kurashish tizimidir. Bunday mexanizmlar mazmunan faqat jinoyat yoki ma’muriy choralar bilan chegaralanmaydi, balki ma’naviy immunitetni shakllantirishga qaratilgan, tarbiya, ta’lim, madaniyat va kommunikatsiya sohalarini qamrab olgan kompleks yondashuvni o‘z ichiga oladi.

Shu nuqtai nazardan, O‘zbekistonda ham mustaqillik yillaridan boshlab milliy mafkurani shakllantirish, jamiyatda g‘oyaviy barqarorlikni ta’minlash, ekstremizm va radikalizmga qarshi kurashish kabi yo‘nalishlar davlat siyosatining ajralmas qismiga aylandi. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 29-moddasida har bir fuqaroning fikr erkinligi, axborot olish va tarqatish huquqi kafolatlangan bo‘lsa-da, bu huquq ijtimoiy barqarorlik, davlat xavfsizligi va jamiyat manfaatlari bilan muvozanatli tarzda ifodalangan. Bu esa bizga fikr erkinligi va g‘oyaviy xavfsizlik o‘rtasida demokratik asosda muvozanat topishga xizmat qiluvchi siyosiy-huquqiy asoslar mavjudligini ko‘rsatadi.

Yana bir muhim omil – “Ekstremizmga qarshi kurash to‘g‘risida”gi qonun (2018), “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi qonun, “Ma’naviyat va ma’rifatni rivojlantirish strategiyasi”, “Yoshlar siyosati to‘g‘risida”gi qonun va 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi kabi hujjatlar O‘zbekistonda mafkuraviy xavfsizlik sohasida samarali

huquqiy asos yaratganini ko‘rsatadi. Aynan ushbu huquqiy hujjatlar orqali mafkuraviy tahdidlarni aniqlash, axborot xavfsizligini ta’minlash, yoshlarni yot g‘oyalardan himoya qilish, diniy ekstremizm va radikalizmning oldini olish, shuningdek, ijtimoiy ongi barqarorligini kuchaytirish ko‘zda tutilgan.

O‘zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida ma’naviy-mafkuraviy xavfsizlikni ta’minlashga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bunda siyosiy-huquqiy mexanizmlar strategik vosita sifatida shakllanmoqda. Ushbu jarayonlar siyosiy barqarorlikni mustahkamlash, g‘oyaviy bo‘shliqlarni bartaraf etish va davlat-huquqiy institutlar faoliyatini demokratik asoslarda takomillashtirish bilan chambarchas bog‘liq.

Falsafiy jihatdan olganda, siyosiy-huquqiy mexanizmlar nafaqat institutlar tizimi sifatida, balki qadriyatlar, norma va ideallarni aks ettiruvchi ijtimoiy-madaniy platforma sifatida qaralishi zarur. M. Jo‘rayev ta’kidlaganidek, “ma’naviy xavfsizlik g‘oyaviy suverenitetni saqlash orqali siyosiy barqarorlikka erishish vositasidir”[1]. Shu bois, siyosiy-huquqiy mexanizmlar nafaqat repressiv funktsiyalarni, balki ongiyotni yuksaltirish, fuqarolik madaniyatini shakllantirish kabi gumanitar vazifalarni ham bajarishi kerak.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, “Ma’naviyat va ma’rifat to‘g‘risida”gi qonunlar, “Axborot xavfsizligi to‘g‘risida”gi normativ hujjatlar bu borada asosiy siyosiy-huquqiy poydevor bo‘lib xizmat qilmoqda. Xususan, Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan “Yangi O‘zbekiston - yangi taraqqiyot bosqichi” konsepsiyasi doirasida “xalq bilan muloqot”, “inson qadri” tamoyillari g‘oyaviy barqarorlikni kafolatlovchi siyosiy diskursga aylandi.

Mahalliy olimlardan S.R.Sagdullayev o‘z tadqiqotlarida siyosiy-huquqiy mexanizmlarning mafkuraviy tahdidlarga nisbatan proaktiv yondashuvini targ‘ib etadi. Unga ko‘ra, siyosiy institutlar nafaqat mavjud xavflarga javob berishi, balki ularni oldindan prognozlab, ijtimoiy ongda immunitet shakllantirishi lozim[2]. Bunday yondashuvda davlat organlari, ayniqsa, Adliya vazirligi, O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi, Ichki ishlar vazirligi va boshqa tuzilmalar axborot xavfsizligi, g‘oyaviy barqarorlik va qonun ustuvorligini ta’minlashda ko‘p funksiyali rol o‘ynaydi.

Qolaversa, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 5-noyabrdagi PQ–5282-sonli qarori asosida “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish” konsepsiyasi doirasida davlat idoralarining mas’uliyati belgilab berildi. Mazkur hujjat asosida barcha davlat organlarida ma’naviy-mafkuraviy faoliyatni muvofiqlashtiruvchi maslahatchi lavozimlari joriy etildi. Bu esa institutsional darajadagi mafkuraviy nazorat mexanizmini kuchaytirgan holda, g‘oyaviy barqarorlikning siyosiy-huquqiy kafolatlarini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Amaliy jihatdan qaraganda, “Yoshlar siyosati to‘g‘risida”gi qonun, “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi qonun va “Korrupsiyaga qarshi kurash to‘g‘risida”gi qonunlar mafkuraviy xavfsizlikka bevosita daxldor. Chunki bu qonunlar orqali yoshlar ongi, axborot makoni va ijtimoiy adolatga doir g‘oyaviy ustuvorliklar normativ darajada mustahkamlanadi. Bu fikrni mahalliy siyosatshunos olim X. To‘rayev ham o‘z asarlarida alohida ta’kidlaydi[3].

Shaxsiy pozitsiyamizga ko‘ra, mafkuraviy xavfsizlikni faqat kuch bilan emas, balki huquqiy ong, siyosiy madaniyat, fuqarolik erkinliklari va ijtimoiy ishonch asosida ta’minlash mumkin. Bu esa siyosiy-huquqiy mexanizmlarning g‘oyaviy ifoda, mafkuraviy immunitet va institutsional kuch uyg‘unligidagi faoliyatiga bevosita bog‘liq.

Shaxsiy pozitsiyamizga ko‘ra, mafkuraviy xavfsizlikni ta’minlashning siyosiy-huquqiy asoslari nafaqat xavflarni bartaraf etish, balki fuqarolik jamiyatining sog‘lom rivojlanishini kafolatlovchi “ijtimoiy kontrakt”ga aylanmog‘i zarur. Zero, demokratik huquqiy davlatda g‘oyaviy erkinlik doimiy kuzatuv ostida emas, balki mas’uliyatli fuqarolik pozitsiyasi orqali o‘zini namoyon qilishi kerak. Shu bois, biz O‘zbekiston siyosiy-huquqiy tizimida mafkuraviy xavfsizlik strategiyasini fuqarolarning ongini nazorat qilishga emas, balki ularni mustahkamlashga, ijtimoiy integratsiyani kuchaytirishga va milliy g‘oya atrofida birlashtirishga yo‘naltirilgan yondashuv deb baholaymiz.

Mafkuraviy xavfsizlik masalasi har qanday zamonaviy jamiyatda nafaqat g‘oyalar maydonida, balki aniq normativ-huquqiy va siyosiy tizimlar doirasida hal etilishi lozim bo‘lgan dolzarb vazifadir. Ayniqsa, O‘zbekiston singari tarixiy transformatsiyani boshidan kechirayotgan

jamiyatda bu masala ijtimoiy barqarorlik, xalqaro nufuz, milliy manfaatlar va ijtimoiy ongni himoya qilishda markaziy ahamiyat kasb etadi. Shu bois biz mafkuraviy xavfsizlikni huquqiy jihatdan mustahkamlashda, siyosiy institutlar va huquqiy mexanizmlarning muvofiqlashtirilgan harakatini zarur deb hisoblaymiz.

Birinchidan, mamlakatda huquqiy asos bo‘lmagan mafkuraviy siyosat beqarorlik, ziddiyatlar va legitimlik tanqisligiga olib keladi. Shu jihatdan, 2021-yilda qabul qilingan “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”ning 5-ustuvor yo‘nalishida ma’naviy-mafkuraviy barqarorlik, ijtimoiy ong va axborot xavfsizligini mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlar alohida e’tirof etilgan. Bu normativ asos huquqiy jihatdan mafkuraviy barqarorlikni konstitutsiyaviy tamoyillar bilan uyg‘unlashtirish zaruratidan kelib chiqadi .

Ikkinchidan, siyosiy-huquqiy mexanizmlarning amaliy ifodasi davlat siyosatini shakllantiruvchi va ijro etuvchi institutlar faoliyati orqali namoyon bo‘ladi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Ma’naviy-ma’rifiy sohadagi faoliyatni takomillashtirish to‘g‘risidagi farmonlari, Oliy Majlis huzuridagi Nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan ishlash bo‘yicha komissiyalar qarorlari bevosita mafkuraviy xavfsizlikka qaratilgan davlat siyosatining komponentlari hisoblanadi .

Uchinchidan, huquqiy mexanizmlar ichida axborot sohasini tartibga soluvchi qonunlar - xususan “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonun, “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi Qonun va “Kiberxavfsizlik strategiyasi”ning mavjudligi g‘oyaviy ta’sirning texnologik aspektlarini normativ darajada nazorat qilishga imkon beradi.

Bizning nazarimizda, ushbu siyosiy-huquqiy mexanizmlarning amaliy samaradorligini oshirish uchun quyidagi yondashuvlar muhimdir:

1. **Tahliliy monitoring tizimlari** - xorijiy tajribada AQShning “Global Engagement Center” (GEC) yoki Yevropa Ittifoqining “Radicalisation Awareness Network” (RAN) modeli asosida O‘zbekistonda “Milliy G‘oya Monitoring Agentligi”ni tashkil etish taklifi dolzarbdir. Bu agentlik sun’iy intellekt va Big Data texnologiyalari asosida axborot oqimini tahlil qilib, g‘oyaviy tahdidlarni aniqlashi mumkin.

2. **Huquqiy savodxonlik platformalari** - O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi “Huquqiy axborot portali” bazasida maxsus “g‘oyaviy xavfsizlik” bo‘limi tashkil etilishi, yoshlarda ma’naviy-huquqiy immunitetni shakllantirishga xizmat qiladi.

3. **Fuqarolik monitoringi** - siyosiy-huquqiy mexanizmlar faqat yuqoridan pastga ishlamasligi kerak. Shuning uchun ham fuqarolik jamiyati institutsional tahlilga jalb etilishi, masalan, “Yoshlar parlamenti”, “Ochiq budjet” va “Mahalla yetakchisi” loyihalari orqali jamiyatdagi g‘oyaviy holat doimiy kuzatuv ostiga olinadi.

Bu borada biz quyidagi mahalliy olimlarning qarashlarini e’tiborga olishimiz lozim: M.A. Mahmudovning ta’kidlashicha, “g‘oyaviy xavfsizlik siyosati nafaqat reaktiv himoya, balki ongli va barqaror mafkurani ishlab chiqish, uni ijtimoiy mexanizmlar orqali singdirish bilan belgilanadi” .

Shuningdek, Q.Qahramonov o‘z tadqiqotlarida “huquqiy ong va g‘oyaviy intizom bir-birini to‘ldiradigan kategoriyalardir”[4], deb ta’kidlaydi .

Xulosa qilgan holda, biz shuni ayta olamizki, O‘zbekistonda ma’naviy-mafkuraviy xavfsizlikni ta’minlashga doir siyosiy-huquqiy mexanizmlar ko‘p bosqichli, kompleks yondashuvni talab qiladi. Bu jarayonda milliy qonunchilik, siyosiy institutlar, fuqarolik tashabbuslari va raqamli texnologiyalarni uyg‘unlashtirish asosiy strategik vazifadir. Aynan mana shu ko‘p qirrali yondashuv orqali biz jamiyatimizda mafkuraviy barqarorlik va g‘oyaviy mustahkamlikni kafolatlay olamiz.

O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan siyosiy-huquqiy islohotlar tizimida ma’naviy-mafkuraviy xavfsizlikni ta’minlash masalasi avvalgidan ko‘ra ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa, bir tomondan, g‘oyaviy tahdidlarning ko‘p formatli va transmilliy xususiyatga ega bo‘layotgani bilan, ikkinchi tomondan esa, milliy davlatchilik va ijtimoiy birdamlik poydevorini mustahkamlash ehtiyoji bilan bog‘liqdir. Biz bu jarayonda siyosiy-huquqiy mexanizmlarni faqat normativ hujjatlar majmui emas, balki ongiy nazorat, ijtimoiy ong muvozanatini ta’minlovchi strategik mexanizm sifatida ko‘rishimiz lozim.

Bugungi raqamli davrda mafkuraviy xavfsizlikni tartibga soluvchi qonunchilik ham ilg‘or texnologik vositalarni o‘z ichiga olishi lozim. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Axborotlashtirish va telekommunikatsiyalar sohasidagi siyosatini amalga oshiruvchi organ sifatida Raqamli texnologiyalar vazirligining tashabbuslari, “Kiberxavfsizlik konsepsiyasi” va “Axborot xavfsizligi to‘g‘risida”gi qonun loyihalari aynan mafkuraviy sohada yuz berayotgan transchegaraviy xatarlarni huquqiy jihatdan jilovlash imkonini beradi. Bu borada biz xorijiy davlatlar tajribasiga murojaat qilgan holda, o‘ziga xos milliy modelni shakllantirishimiz zarur, deb hisoblaymiz.

Masalan, Germaniya “NetzDG” qonuni orqali ijtimoiy tarmoqlarda nafrat va radikalizmni ilgari suruvchi kontentga nisbatan jazo choralarini kuchaytirgan bo‘lsa, Fransiyada “Laïcité”[5] tamoyiliga asoslangan ma’naviy-madaniy barqarorlik siyosati yuritilmoqda. Janubiy Koreyada esa “KISA” (Korea Internet & Security Agency)[6] orqali sun’iy intellekt yordamida milliy axborot makonini monitoring qilish ishlari yo‘lga qo‘yilgan[7]. Biz ushbu tajribalarni O‘zbekiston sharoitida ma’naviy barqarorlik strategiyasi bilan uyg‘unlashtirgan holda, quyidagi yo‘nalishlarni muhim, deb hisoblaymiz:

Siyosiy-huquqiy monitoring markazlari – O‘zbekistonda “Ma’naviy xavfsizlikni baholash va monitoring qilish agentligi” tuzilib, bu agentlik siyosiy kampaniyalar, ijtimoiy tarmoqlar va OAVda yuritilayotgan mafkuraviy diskurslar ustidan monitoring olib borsa maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Raqamli senzura emas, raqamli mas’uliyat – Nafaqat taqiqlovchi choralar, balki kontent ishlab chiqaruvchilarga nisbatan axloqiy va huquqiy mas’uliyat yuklovchi qonunlar ishlab chiqilishi lozim. Bu borada “Cyberspace Ethical Code” yoki “Axborot etikasi kodeksi” singari xalqaro yondashuvlar asosida milliy normativ hujjat yaratilishi zarur.

Ma’naviy va axborot sohasi mutaxassislarini tayyorlash tizimi – oliy ta’limda “Axborot xavfsizligi va mafkuraviy tahdidlar”, “Digital Ethics”, “Axborot huquqi” kabi fanlar majburiy ravishda o‘qitilishi va ushbu sohaga ixtisoslashgan magistratura va doktorantura dasturlari joriy etilishi kerak.

Shundan kelib chiqib, mafkuraviy xavfsizlikni faqat tashqi “dushmanlar”ga qarshi kurash sifatida emas, balki ichki bilim maydonini intellektual boshqarish shaklida ham ko‘rish lozim.

O‘zbekiston bu yo‘nalishda muhim siyosiy-huquqiy islohotlarni boshlab yuborgan. Masalan, “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida “siyosiy huquqiy ongni oshirish”, “raqamli xavfsizlik madaniyatini shakllantirish” va “fuqarolik jamiyatini faollashtirish” singari g‘oyalar ilgari surilgan. Xulosa qilib aytganda, zamonaviy O‘zbekiston sharoitida ma’naviy-mafkuraviy xavfsizlikni ta’minlashda siyosiy-huquqiy mexanizmlarning roli tobora kuchayib bormoqda. Bu mexanizmlar nafaqat davlat boshqaruvi va huquqiy normalarning himoya vositasi, balki fuqarolarning ongini shakllantiruvchi, g‘oyaviy barqarorlikni mustahkamlovchi murakkab ijtimoiy-madaniy tizim sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Жўраев М. Маънавий хавфсизликнинг назарий-методологик асослари. – Т.: Ижтимоий фикр, 2021. – 224 б

2. Сагдуллаев С.Р. Идеологическая безопасность в условиях глобализации. – Т.: Фан, 2022. – b.192.

3.Тўраев Х. Миллий хавфсизлик ва мафкуравий таҳдидлар. – Т.: Iqtisod-Moliya, 2020.

4. Қаҳрамонов Қ. Маънавий ва ҳуқуқий тарбия асослари. – Т.: Норма, 2020.

5. La Loi sur la République (France, 2021). Ministère de l’Intérieur.

6. Korea Internet & Security Agency. Cyber Threat Report. – Seoul, 2022.

7. Mahmudov M.A. G‘oyaviy barqarorlik va axborot xavfsizligi. – T.: Fan, 2022.